

УДК 373.5:374.3+(37.026:37.048.4)

**Поліна Замаскіна**, здобувач Інституту педагогіки

*НАПН України, м. Київ*

## **КОГЕРЕНТНІСТЬ ДИДАКТИЧНИХ УМОВ ДОПРОФІЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ**

У статті автор акцентує увагу на взаємозв'язку й узгодженості чинників ефективності допрофільної підготовки учнів основної школи. За ефективною допрофільною підготовкою й подальшого профільного навчання в учнів формується потреба самовизначитись у житті і професійній діяльності.

**Ключові слова:** *учні основної школи, допрофільна підготовка, дидактичні умови, чинники самовизначення.*

**Лит. б.**

**Полина Замаскина**, соискатель Института педагогики

*НАПН Украины, г. Киев*

## **КОГЕРЕНТНОСТЬ ДИДАКТИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ ПРЕПРОФИЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ УЧЕНИКОВ ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ**

В статье автор акцентирует внимание на взаимосвязи и согласованности факторов эффективности предпрофильной подготовки учеников основной школы. При эффективной предпрофильной подготовке и дальнейшем профильном обучении у учеников формируется потребность самоопределиться в жизни и профессиональной деятельности.

**Ключевые слова:** *ученики основной школы, предпрофильная подготовка, дидактические условия, факторы самоопределения.*

**Polina Zamaskina**, Ph. D. student of Institute of Pedagogic

*NAPS of Ukraine, Kyiv*

## **THE COHERENCE OF THE DIDACTIC CONDITIONS OF PREPROFILE PREPARATION OF BASIC SCHOOL STUDENTS**

The author focuses is located the relationship and consistency factors of efficiency of preprofile preparation of basic school students. In the process of pre effective preprofile preparation and provided of further of profile education in school students formed the need for self-determination on the path of life and in professional activities in particular.

**Keywords:** *the basic school students, preprofile preparation, didactic conditions, factors of self-identification.*

**Постановка проблеми.** Свідомий вибір учнями основної школи профілю навчання і майбутньої професії, як стверджують науковці, визначається низкою чинників. Серед них є такі, що найбільше впливають на визначення дітьми свого

== с. 137 ==

подальшого професійного шляху. Наприклад, обсяг знань, засвоєний учнями основної школи. Утім, найголовніше, на чому ми хотіли б зосередити увагу, стосується не загального переліку таких чинників, а їх груп. А ще точніше – когерентності – взаємозв'язку, узгодженості всередині цих груп і груп між собою. Отже, від того, якою є у загальноосвітньому навчальному закладі система відповідних чинників і як саме проявляє себе (тобто – реалізується) залежить ефективність допрофільної підготовки.

З одного боку, суть проблеми криється в якісному забезпеченні формування особистості учнів за інструментальними й термінальними цінностями, що збалансуюватиме в кінцевому підсумку (по закінченню школи) рівень компетентності з рівнем вимог до соціуму і способами входження у доросле (професійне) життя. З іншого боку, на формуванні особистості позначаються такі процеси як ідентифікація, інтеріоризація та інтерналізація. Тобто, прийняття цінностей суспільства за взаємовпливу свідомості і діяльності людини, а також засвоєння соціальної поведінки веде до самоідентифікації себе як особистості. Отже, можна розглядати, відповідно, такі групи чинників: чинники ідентифікації, чинники інтеріоризації і чинники інтерналізації.

Утім, реальний стан допрофільної підготовки учнів основної школи сповнений суперечностей між зрослими вимогами суспільства до професійного самовизначення випускників загальноосвітніх навчальних закладів і недостатнім рівнем підготовки учнів основної школи до усвідомленого вибору профілю навчання.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Результати наукових досліджень у галузі педагогіки (і дидактики зокрема), публікації з питань допрофільної підготовки учнів основної школи і профільного навчання ми широко використовуємо у нашій професійній діяльності (Алексеев Т., Андрущенко Т., Андрущенко О., Барановська О., Бегеза Л., Боришевський М., Бібік Н., Бісіркін П., Васьківська Г., Гера Р., Гончаренко О., Дементієвська Н., Карпучина О., Кизенко В., Костенко Н., Косянчук С., Лаврінова О., Лебедева Т., Лукашевич М., Любченко О., Максимов О., Михальченко М., Новак О., Рибалка В., Рябцева І., Рябченко В., Савченко О., Самчук З., Скотна Н., Ткаченко В., Трубачева С., Уваркіна О., Червона Л., Шоробура І.). Особлива увага зосереджується на проблемах допрофільної підготовки саме тому, що це – умова-складник подальшої успішної соціалізації підростаючого покоління за ефективного профільного навчання.

**Мета статті** – зацентрувати увагу на взаємозв'язку й узгодженості чинників ефективності допрофільної підготовки учнів основної школи, що забезпечують оптимальні умови для їх самовизначення.

**Виклад основного матеріалу.** Допрофільна підготовка в основній школі передус

профільному навчанню у старшій. Від усвідомленого вибору учнями 5–9-х класів бажаного профілю навчання залежатиме їхній професійний шлях. Основною метою допрофільної підготовки, як відомо, є створення оптимального освітнього середовища для свідомого вибору учнями власної освітньої траєкторії. Утім, поняття «оптимальне освітнє середовище» доки немає усталеного визначення, тож ми зосередили свою увагу на когерентності дидактичних умов допрофільної підготовки учнів основної школи.

Передусім окреслимо завдання допрофільної підготовки. Серед них: виявити інтереси, нахили і здібності дітей не лише на допрофільному етапі, а й на підготовчому (до допрофільному етапі) і розвивати їх; розширювати спектр пізнавальних і професійних інтересів, які орієнтують на вибір професії та успішність у подальшій профдіяльності за практичного ознайомлення з низкою професій; формувати практичний досвід за різними напрямками пізнавальної та професійної діяльності, які орієнтують на вибір профілю навчання (має бути забезпечено широкий арсенал екскурсій і виробничих практик учнів); формувати в учнів спромоги ухвалювати відповідні рішення про вибір профілю навчання (спочатку), а потім про здобуття конкретної професії, тобто, йдеться про готовність до особистісного саморозвитку та професійного самовизначення; організовувати безперервний процес сприяння вибору профілю навчання (форми, методи, засоби, технології, позакласна робота, співпраця з батьками та іншими суб'єктами освітнього середовища).

Ефективність допрофільної підготовки уможливорюється, на нашу думку, за забезпечення певних дидактичних умов, які визначають характер взаємодії компонентів навчального процесу. Сам термін «умова» розглядається як необхідна обставина, за якої здійснюється, створюється чи утворюється що-небудь, або яка сприяє чомусь, як суттєвий компонент комплексу об'єктів, за якого існує певне явище. Саме тому надалі під умовою розумітимемо особливості навчально-виховного процесу, за яких він відбувається й досягаються конкретні дидактичні цілі.

Оскільки дидактичні умови найчастіше пояснюють як обставини процесу навчання і результат цілеспрямованого відбору, як

== с. 138 ==

конструювання і застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання з метою досягнення дидактичних цілей, як взаємозалежну сукупність компонентів навчально-виховного процесу, що забезпечують досягнення навчальних цілей, як комплекс заходів задля досягнення певного рівня розвитку тієї чи іншої здатності тощо, то ми розглядатимемо дидактичні умови як особливості навчальної діяльності, за яких досягається ефективність у процесі допрофільної підготовки учнів основної школи.

У педагогічному експерименті ми спиралися на теоретичні напрацювання та рекомендації науковців відділу дидактики Інституту педагогіки [2–5]. Було визначено й передусім забезпечено такі дидактичні умови допрофільної підготовки учнів основної школи: а) формування в учнів

основної школи ціннісно-мотиваційної орієнтації у процесі допрофільної підготовки; б) дидактико-управлінська діяльність; в) психологічний супровід допрофільної підготовки; г) суб'єкт-суб'єктна взаємодія; д) взаємозв'язок інваріантної і варіативної складових змісту освіти в основній школі.

Найважливішою, на нашу думку, дидактичною умовою є формування в учнів основної школи ціннісно-мотиваційної орієнтації у процесі допрофільної підготовки.

Мотив виступає своєрідним «пусковим механізмом» [1, с. 332], індивідуальною потребою в будь-якій діяльності. Він є спонукальним елементом, основою її виникнення. Діяльність, своєю чергою, цілком залежить від мотивів і міри їх усвідомлення, так само як і від відповідної рефлексії. Це стосується й допрофільної підготовки, коли є внутрішня мотивація, зовнішні вимоги поступово стають внутрішніми, а тому допрофільна підготовка сприяє усвідомленому вибору профілю навчання.

Наступною дидактичною умовою допрофільної підготовки є дидактико-управлінська діяльність. Оскільки, за рекомендаціями МОН України «Упровадження допрофільної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів», допрофільна підготовка буде успішною за дотримання таких основних принципів: «1) особистісно-орієнтована спрямованість усіх складових підготовки; 2) варіативність і свобода вибору учнями курсів за вибором (завдяки цим принципам має відбутися самовизначення учнів, формування їхньої особистої відповідальності за зроблений вибір; учні повинні мати можливість відвідувати курси за вибором з різних профілів навчання); 3) поглиблення і розширення змісту освіти; 4) забезпечення умов для самореалізації і усвідомлення старшими підлітками своєї індивідуальності; 5) індивідуалізація навчально-виховного процесу (нечисленні групи, індивідуальні навчальні плани); 6) активність школярів (самовизначення щодо майбутнього профілю навчання відбуватиметься через конкретні проби евристичного характеру); 7) відкритість системи допрофільної підготовки (проведення атестації і комплектування профільних класів незалежними експертами) [6]», то постає необхідність рекомендувати вчителям-предметникам дещо перебудувати свою педагогічну діяльність і бачити її як систему, як синергетичний освітній організм. Тож, щоб саме не виконували вчителі, вони чітко пам'ятають, не може бути ієрархії в тому, чому навчати і як навчати. За суттю такої діяльності ми називаємо її особистісно формувальною, соціально значущою і метапредметно-освітньою.

Поставивши перед учителями завдання (формувати позитивне ставлення до свого навчального предмета як на уроці, так і в позаурочний час; розвивати інтерес до свого предмета за допомогою активізації навчально-пошукової, творчої, проектної, навчально-дослідницької діяльності, ознайомлення з професіями, для яких цей навчальний предмет є домінуючим; за допомогою курсів за вибором надавати можливість учням визначитись у профілі навчання; розкривати значення певного навчального предмета для різних професій за допомогою цікавого і

професійно спрямованого змісту, за рахунок урізноманітнення форм роботи (бесіди, зустрічі з представниками різних професій, виконання дослідницьких і проектних робіт тощо); створювати умови для актуалізації інтересу до окремих професій, що вимагають обізнаності і компетентності з певного навчального предмета за рахунок практико-орієнтованих і наукових заходів (екскурсій, наукових проектів, МАНівських робіт тощо)).

Ще одна важлива дидактична умова – психологічний супровід допрофільної підготовки. Для учнів 8–9-х класів важливим є зміст спецкурсу «Пізнай себе», що допомагає їм рефлексувати у процесі вибору профілю навчання. З цією самою метою було обладнано шкільний центр з допрофільної підготовки, профільного навчання і профорієнтації з відповідними рекреаціями, стендами психологічного змісту, що допомагають у виборі профілю навчання, терміналом з центру зайнятості населення для ознайомлення з професіями і вимогами щодо їх здобування,

== с.139 ==

тематикою дослідницьких робіт з метою залучення учнів до здобуття додаткової освіти з улюбленого предмета.

Наступна дидактична умова – суб'єкт-суб'єктна взаємодія – зреалізовується за педагогічної підтримки учнів у процесі вибору профілю навчання, саморозвитку й особистісного самовизначення. Розглядаючи допрофільну підготовку і профільне навчання як обов'язкову умову інтеграції освіти і економіки на сучасному етапі, слід урахувати, що, крім традиційних результатів предметного навчання, держава в нових стандартах ставить вимоги до особистісних і метапредметних результатів, висуваючи на перший план такі якості учнів як самостійність постановки життєвих і професійних цілей, уміння знаходити різноманітні ресурси для їх досягнення, приймати рішення і нести за них відповідальність. Тож роль учителя у формуванні в учнів готовності до вибору і профілю, і професії зростає.

Загалом педагогічна підтримка на допрофільному етапі полягає в тому, щоб довести до свідомості учнів, що вибір профілю навчання має визначатися майбутньою професією, а відтак, і наявністю на певній території відповідних виробництв, вакансій, що гарантує майбутнє працевлаштування. Отже, педагогічна підтримка допрофільної підготовки має враховувати регіональний аспект її. Тобто профіль не має перетворюватися на тупикову ізольовану гілку як невідворотний варіант. Вибір профілю зумовлений не стільки можливостями школи, скільки потребами учнів (свідомий вибір), саме тому завдання педагогічного колективу полягає у підготовці кожного учня до особистісного, соціального, професійного вибору. Формувати таку готовність необхідно ще на підготовчому (до допрофільному) етапі – в початковій школі, де учнів ознайомлюють зі світом професій.

На допрофільному етапі у школярів закладаються основи професійно-орієнтованої самосвідомості, тому педагоги мають їм запропонувати доступні школі профілі, які можуть забезпечити взаємозв'язок регіонального ринку праці і шкільної освіти, зменшуючи прірву між

ринком праці і якістю освітніх послуг. Водночас завданням школи є перехід на новий рівень науково-методичного і кадрового забезпечення системи профільного навчання. Ключовою ідеєю при цьому стає ідея послідовної індивідуалізації навчання і формування в кінцевому підсумку професійно і соціально компетентного випускника. На допрофільному і на заключному етапі профілізації ми організували співпрацю з Дарницьким центром зайнятості населення, закладами додаткової, вищої і професійної освіти, освітніми установами і виробництвами, наприклад, з Дарницьким хіміко-фармацевтичним виробництвом.

Взаємозв'язок інваріантної і варіативної складових змісту освіти в основній школі як дидактична умова передбачає: обов'язкове врахування потреб бажань учнів ознайомитися з якомога більшою кількістю професій (склається словник професій для портфолію), докладніше дізнатися про ті професії, що цікавлять більше; вивчення вимог, що висувуються до кожного типу професій: «людина – людина», «людина – техніка», «людина – природа», «людина – знакова система» і «людина – художній образ»; пізнання себе (докладно вивчати свої навчальні можливості, інтереси, нахили, здібності, захоплення, стан здоров'я, психічні особливості); зіставлення своїх можливостей з обраним типом професії і формулювання відповідного висновку; консультування зі шкільним психологом, учителями-предметниками; урахування порад батьків щодо групи суміжних професій і конкретно обраної професії; обрання кількох курсів за вибором, що допоможе задовольнити власні інтереси і визначитись із вибором профілю; необхідність довідатися, знання з яких предметів є найнеобхіднішими для обраної професії і визнати їх для себе як основні; свідомий вибір назви профілю, що відповідає цим основним предметам; продовження навчання у 10-му класі за обраним профілем.

Водночас, для успішного розв'язання проблеми вибору профілю навчання на етапі допрофільної підготовки за важливе й необхідне слід визнати: проведення комплексної діагностики інтересів, сфер навчальної діяльності учнів ще на підготовчому етапі до вибору профілю навчання; самопізнання своїх психофізіологічних особливостей (характер, темперамент, воля, спрямованість особистості, інтереси, навчальна мотивація і т.ін.); ознайомлення зі світом професій і створення адекватного образу омріяної професії; забезпечення вільного розвитку інтересів, здібностей, потреб учнів у процесі вивчення предметів, частина з яких у майбутньому стане для дитини профільною і забезпечуватиме профільне і професійне самовизначення; надання психолого-педагогічної допомоги у здобутті знань, пов'язаних з професійним становленням; формування здатності самооцінювання своїх

== с. 140 ==

можливостей і навчальних досягнень; використання технології портфолію як засобу самоосвітньої діяльності учнів і сприяння вибору профілю навчання; удосконалення змісту навчання за рахунок уведення професійно спрямованої інформації; організація курсів за вибором з метою полегшення вибору профілю навчання і професійного самовизначення; створення і функціонування шкільного

центру допрофільної підготовки, профільного навчання і профорієнтації; здійснення свідомого вибору профілю навчання за системою понять «хочу» – «можу» – «маю» – «треба», тобто – врахування бажань, можливостей, фізичного стану учня до вибору професії та вимог ринку праці.

**Висновки.** Вважаємо, що на етапі допрофільної підготовки учні мають орієнтуватись у світі професій, розуміти значення професійної діяльності, а педагоги мають формувати готовність і здатність учнів до свідомого вибору професії, до побудови подальшої індивідуальної освітньої траєкторії на основі знань світу професій, ринку праці, виховання шанобливого ставлення до будь-якої праці. Це – важливо, адже за допрофільної підготовки й подальшого профільного навчання формуються стійкі орієнтації на трудову діяльність, на практичну готовність до праці, розвивається загальна трудова культура і творчі здібності учнів відповідно до вибраного профілю, виникають передумови для продовження навчання у вищих навчальних закладах. Отже, цілісність та ефективність допрофільної підготовки учнів основної школи забезпечується, щонайперше, когерентністю визначених дидактичних умов, що є обов'язковою метаумовою взаємозв'язку й узгодженості відповідних процесів.

1. Бацевич Ф.С. *Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф.С. Бацевич. – К. : Вид. центр «Академія», 2004. – 344 с.*

2. Васьківська Г.О. *Організаційно-педагогічні умови профільного навчання / Г.О. Васьківська, С.В. Косянчук // Молодь і ринок. – 2013. – №5(100) – С. 19–24.*

3. Васьківська Г.О. *Теоретико-методичні засади організації допрофільної підготовки учнів основної школи / Г.О. Васьківська // Профільне навчання: Нормативно-правові й теоретико-методичні засади. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – С. 59–66.*

4. Кизенко В.І. *Зміст допрофільної підготовки учнів основної школи / В.І. Кизенко // Диференціація навчання на різних ступенях загальної середньої освіти: теорія і практика, перспективи : зб. наук. праць. – К. : Пед. думка, 2009. – С. 172–177.*

5. Косянчук С. *Аксіологічний підхід до формування змісту профільного навчання як нагальна потреба і важлива складова стратегії освіти / С. Косянчук // Дидактика: теорія і практика : зб. наук. праць / [за наук. ред. д-ра пед. наук Г.О. Васьківської]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 67–71.*

6. *Упровадження допрофільної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Рекомендації МОН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docs.google.com/document/d/15er2WFIHc08FbGcMnhlkdvqVo1HLWOeHgdnHGiGRXlg/edit?pli=1#!>*